

В.Д. Бородінов, О.В. Кирницький

Донецький національний університет, Україна

ПОЛІТИЧНЕ ЛІДЕРСТВО ТА ПРОЦЕС СТАНОВЛЕННЯ СТАНУ ГЕГЕМОНІЇ У СУСПІЛЬСТВІ XXI СТОЛІТТЯ: СВІТОВИЙ ДОСВІД ТА УКРАЇНА

У статті, на основі нового бачення теорії гегемонії А. Грамши, під кутом зору, адекватним до політичних явищ XXI століття, розглядаються процеси політичного лідерства. Подана в роботі методологія є прив'язаною до ряду інших політологічних категорій у сучасному суспільстві, таких як дискурс, клас-гегемон тощо, що суттєво розширює спектр практичного використання висновків роботи.

Практична значимість теми політичного лідерства полягає у тому, що кількість політичних ризиків у сучасному світі зростає: нестабільність режимів на Близькому Сході, падіння економічних домовленостей між урядами країн на фоні світової економічної кризи, сприйняття розвитку України «як неправильного» [1] тощо. Сьогодні політичний лідер (країни, режиму тощо) постає єдиним інститутом, який максимально чітко й ефективно формулює основні цілі та варіанти майбутніх дій та, щонайголовніше, виправданість, легальність, телеологічність загального вектора дій. У той час, коли органи державної влади можуть залишатися в стані нестабільності, політичний лідер починає сприйматися масовим індивідом як стабілізуючий фактор політичного життя.

Сьогодні для практичного політичного знання політичний лідер має актуальне значення як об'єкт дослідження, що володіє високою ефективністю впливу на соціум у XXI столітті – про це автор може стверджувати на основі нижчевикладеного матеріалу. Політичній науці XXI століття слід виробляти нові, виключно практичні моделі функціонування зв'язку «владна група – соціум», максимально чітко пояснені на макрорівні свого впливу та зв'язку, які б мали в собі високу пояснювальну та прогностичну якість у політичному полі. Одну з подібних теорій бачення пропонують автори цієї роботи.

Мета даної роботи полягає у розкритті доцільності та можливості практичного використання теорії гегемонії Антоніо Грамши у дослідженні політичного лідерства XXI століття. Для досягнення поставленої мети в роботі розкривається сутність, тенденції, характерні зміни у політичному лідерстві сучасності, що роблять дану теорію ефективною як у теоретичному, так і в практичному аспектах.

Саме лідери і домінуючий клас визначають та транслюють найбільш концентровані ціннісні форми, в рамках яких відбувається політичний процес будь-якого суспільства. Через призму даної ситуації необхідно розглядати особливості дискурсу політичного лідерства і домінуючого класу у функціональному зв'язку з громадянським суспільством, на формування світогляду якого і націлений клас-гегемон. Подібний підхід дозволить побачити, наскільки тісним є така взаємодія не тільки на теоретичному рівні, а й на практичному – як на прикладі сусідніх країн, так і деталізувати її в рамках українського суспільства. Допоможе вивести нові особливості практичної діяльності політичних лідерів України у їх інтеракції з громадянським суспільством.

Інтерес до теми політичного лідерства формується у процесі розвитку соціально-філософських та політичних наук, починаючи від класичних праць Макса Вебера [2] до більш пізнього релігійного підходу (К. Фрідріх, Д. Емет), які розглядали харизматич-

ного лідера з точки зору його духовності та якостей внутрішнього світу. Поява ЗМІ та ЗМК дала поштовх розвитку підходів, що цілковито пов'язували здатності політичного лідера з особливостями нераціонального сприйняття останнього масами (К. Левенштейн) і вказували на існування харизми лише в архаїчних суспільствах. У 90-і роки ХХ століття були засновані підходи, що вказували на «сфабриковану харизму» (Р. Гласман) сучасним бюрократичним суспільством або зовсім на «псевдохаризматичність» сучасних лідерів (Й. Бенсман) [3].

Автори цієї роботи вказують на зв'язок лідерства в Україні з трансформаціями та специфічними (часто – несталими та розмитими) особливостями постсоціалістичного громадянського суспільства. Підхід до лідерства через розуміння теорії гегемонії, з деталізацією останньої за допомогою дискурсивної природи політичного, дозволяє побачити зв'язок між політичним лідером та громадянським суспільством, в рамках якого лідер формує набір ідеалів, цінностей, поглядів та переконань для максимального політичного «вкорінення».

Якщо розглядати факт існування та рівень «харизматичності» лідера можна безкоштовно, шукаючи безліч критеріїв, то розгляд лідерства у структурному зв'язку з соціумом та класом-гегемоном (за допомогою теорії А. Грамши) дозволяє розглянути політичне лідерство суто функціонально, «механістично», де чітко виокремлюються практичні елементи впливу. Тобто, зіставивши на основі даної теорії процеси лідерства в ХХІ столітті та ефективність управлінського процесу, ми маємо змогу як побачити реальні можливості політичного лідера, так і спрогнозувати, не апелюючи до розмитих категорій (моральності – аморальності, розвиненості – нерозвиненості, справедливості – несправедливості режиму), наскільки довго буде існувати політичний режим, з яким лідер нерозривно пов'язаний.

За теорією гегемонії, здатність домінуючого класу – гегемону (далі читати як фінансової групи – гегемону) максимально реалістично та якісно формувати і транслювати власний світогляд – основа для позиційної політичної боротьби в рамках як високорозвинених громадянських суспільств, так і перехідних, з несталою внутрішньою структурою. А. Грамши стверджував, що кожен клас, який приходить до влади, повинен чітко оформити та впровадити в масову свідомість ілюзію загальносуспільної значимості, справедливості, своєї моделі суспільної інтеракції людей та форм мислення в суспільстві. Так, буржуазна революція висунула ідеал свободи і рівності як еталон загальнолюдських відносин [4], США – ідею необхідності загальносвітової демократії, Євросоюз – політику мультикультуралізму [5].

Для сучасного українського суспільства вищевикладена логіка гегемонії вкрай актуальна. За надзвичайно низького рівня довіри до утворень громадянського суспільства українське суспільство стає об'єктом для відносно легкого впливу з боку лідерів, до яких рівень довіри зберігається. Навіть голосуючи за партію, українець свідомо голосує за її лідера, а не за статут та програму партії – чи є, наприклад, у Франції «Блок Саркозі»? Або «Демократична партія Ангели Меркель»?

Причиною виникнення сприятливих умов для впливу з боку лідерства в Україні є не тільки слабкий рівень довіри до утворень громадянського суспільства. Її підґрунтя є і довгий період комуністичного панування, що сформував особливий стан політичної свідомості індивіда [6], і те, що гегемонія домінуючого політичного класу і сьогодні складається в громадянському суспільстві, яке в Україні на даний момент знаходиться на стадії активного формування і для впливу на яке існують ЗМІ, та «політичне суспільство». Під «політичним суспільством» Грамши розумів державу як урядовий апарат, що діє на основі формальних процедур та юридичних норм, яких не вистачає для самостабілізації легітимності нового політичного режиму. Для того щоб впоратися зі складними політичними, економічними та соціальними викликами сучасного світу, слід впливати на свідомість масового індивіда в політичному житті, яка починає орієнтуватися на політичних лідерів.

Відбір еліти та лідерів за фактом наявності необхідних якостей дає можливість класу не тільки прийти до влади, але й підтримувати легітимність та життєздатність новоутвореного режиму [4]. Таким чином, гегемонія – це форма диктатури класу, яка для свого подальшого існування спирається не лише на «суспільство політичне», але й на систему міжгрупової та міжособистісної взаємодії, в рамках яких створюється ідейне та культурне лідерство одного класу [4]. Таким чином, політичний лідер, що репрезентує політичну групу, яка прийшла до влади, має обиратися не за майновим фактором, а за фактором особистісним. Лише в цьому випадку він зможе створити процес гегемонії своєї групи. Лідер корегує дії класу (партії, фінансово-промислової групи тощо), який встановив гегемонію в суспільстві, і обирає найбільш адекватні з них.

Стан гегемонії класу еліти утворюється через два канали формування: ідеології та політичних дій. Така єдність ідеології та дій лідера (лідерів) створює траєкторію руху суспільства, розробляє план подальшого розвитку. В українських реаліях сьогодення важко вказати на потужне формування класів, груп, соціальних прошарків навколо класу-гегемону – точніше навколо партії-гегемона [6].

Гегемонія – це не стільки боротьба, скільки необхідність процесу розширення специфічних, властивих лише одній групі людей, інтересів. Саме в такій ситуації необхідний політичний лідер [7]. Лідер створює саме світосприйняття, відчуття кожним індивідом світу соціального. Світ символічних систем надзвичайно близький до розуміння гегемонії. У XXI столітті символічні системи стали «наповнювачем» гегемонії кожного політичного режиму. Створювати таку символічну систему допомагає політичний лідер – окрім спродукованих ЗМІ та ЗМК, він вводить до дискурсу основні «лекси». Під останніми слід розуміти слова та словосполучення, що вводяться ним до обігу з певною метою і найбільш чітко реалізують інтерес групи-гегемону до процесу конструювання соціальної реальності. Точніше – варіанта бачення сприйняття дійсності, безпосереднього її розуміння як наповненої соціальними реаліями категорії. Бо, як відомо, в постмодерному суспільстві реальностей може бути безліч. А в українському суспільстві (як «недоперепостмодернізованому». – Авт.) їх може бути ще більше, ніж в демократизованому та сталому. Завдання лідера – за допомогою «лексів» конвертувати інтереси класу-гегемона в безпосередній гносеологічний порядок. Тобто створити бачення факту, явища, процесу виключно в тому світлі бачення, яке необхідне провладному класу-гегемону.

Під «лексами» слід розуміти слова-індикатори, що підсвідомо формують світогляд пересічного громадянина. У політичного лідера це метафори, що являють собою найефективніший засіб впливу. Формуючи стан гегемонії як вищого порядку, підпорядкованого власним інтересам, клас-гегемон використовує політичного лідера як «ретранслятор» власних **різом**, що забезпечують стабільність політичного, економічного, врешті-решт, соціального домінування. Наприклад, для Французької революції – це ідеї «рівності», «братерства», висунуті лідерами-революціонерами, для Нового часу – це ідея «гуманності», «освіченості», у комуністичному світі – ідея домінування суспільного над приватним та приходу до комунізму. Так, сьогодні в очах громадянина США Іран виглядає як «завада до розвитку демократичного та гуманного світу XXI століття» і продукує таку ідею президент Обама. Ізраїль, за подачею Хоменей та Ахмадінеджада, постає в очах правовірного мусульманина (ще більш податливого до впливу), як «ракова пухлина на тілі людства».

Фактично для розуміння створення будь-якого стану гегемонії життєво необхідно усвідомлювати метафоричність політичного дискурсу, продюкованого лідером (як ретранслятором). Економічне домінування класу-гегемону – річ вкрай нестійка. Причиною цього є величезна кількість ризиків, з якими стикається влада. А грамотно сформована, спродукована, накладена на громадськість ідея стану гегемонії дає таку стабільність. Ідей може бути безліч. Як і безліч розмаїтостей режимів у світі. Як приклад можна навести такі ідеї:

руху (до світлого майбутнього), **закону** в суспільстві (боротьбі за нього), **унікальності** (етносу, народу), **війни** (з пережитками минулого, ворогом ззовні), **віри** (в Бога, в режим), **зло переможене** (подолані наслідки кризи, змінена влада). І це далеко не вичерпний список. Для кожної з таких ідей властиві свої, не подібні до інших метафори – останні формуються лідером в рамках дискурсу гегемонії та властивої їй теми: **війни** – «Афганські протести», «штурмом взяти Раду», **віри** – «Хай Бог береже Україну», «з вірою, що Бог Нам допоможе». Використовуючи безліч можливих комбінацій метафор в рамках дискурсу, породженого класом-гегемоном, політичний лідер вкорінює в соціум *картину світу*. Разом з останньою вкорінюється й стабільність новоствореного режиму класу-гегемону. Подаючи, створюючи стан гегемонії, лідер апелює перш за все до повсякденної понятійної системи. Кажучи «мовою Фуко» та його археологічним методом, лідер замінює старі «стовпи» нашого розуміння світу на нові, необхідні йому. При цьому змінюється первинна понятійна система індивіда – саме метафоричне за своєю природою мислення. Обрана до вживлення у загальну свідомість метафора створює одразу як рамки, в яких буде продовжено процес створення гегемонії, так і рамки мислення окремого індивіда [8]. Створивши метафору *«розгрібати завали помаранчевої влади»*, клас-гегемон (його речник-лідер) зможе продукувати метафори, що будуть існувати виключно в її рамках: *«подолання розрухи ідеї»*, *«викидаються останні уламки корупції»*, *«видалення вкоріненого фундаменту нестабільності економіки»*. Тобто лідер при створенні та вкоріненні стану гегемонії в суспільстві з самого початку закладає довгостроковість такої гегемонії. Наскільки популярними, потужними, швидкорозповсюджуваними будуть його метафори основної ідеї гегемонії – тим довше буде існувати остання. Створити повноцінну політичну владу в країні, без стану гегемонії у громадянському суспільстві на довгий термін – неможливо. При неможливості продукувати нові системоутворюючі ідеї класом-гегемоном та його лідером політичний режим такого класу починає зворотний відлік до свого падіння. Згадаємо СРСР, що програв від неможливості продукування лідерами ідей в рамках «холодної війни» зі США.

Підтвердженням того, що лідер в рамках стану гегемонії пануючого класу є незамінним, може виступати факт того, що метафоричність, продукована лідером, завжди вступає у кризові для політичної сфери режиму моменти. Метафоричне мислення, апелюючи до асоціативного у свідомості, створює можливість бачити серед багатства можливих варіантів дій ті, що будуть існувати в рамках діючого стану гегемонії [9]. Тобто лідер створює певні «маркери» у мисленні, які призводять до ряду єдино вірних рішень, корисних лідеру і класу-гегемону: голосуй за нашу силу, підтримай наше рішення, роби як ми, сприймай існуючу політичну систему як правильну тощо.

При вивченні політичного лідерства безліч раз вказувалося на ораторські здібності останнього. Саме як оратор лідер створює емоційний вплив на аудиторію. Стан гегемонії потребує не тільки такого впливу. Необхідне виконання функції моделювання дійсності, яку виконує метафора. Виключно емоційно вона створює підґрунтя до переосмислення дійсності («тиски капитализма сжимают грудь трудового народа») і згодом підводить до прямих дій стосовно висвітленого стану речей («разобьём оковы империализма»). Тобто вступає як така, що не потребує значних інтелектуальних зусиль, засвоєння нового. Єдине, що слід засвоїти – це саму метафору, а остання стане подавати до процесів мислення альтернативи до дій, варіантів, відношень зі світом.

Таким чином, можна стверджувати, що у XXI столітті теорія гегемонії А. Грамши діє не тільки використовуючи опору на довгий, ідейно формуючий прошарок громадянського суспільства, який в майбутньому має забезпечити стабільність соціуму, а й на політичного лідера класу-гегемону. Останній, використовуючи дискурсну природу політики, метафоричність, для «картографування» навколишнього світу в голові кожного члена

соціуму, стає незамінним елементом стану гегемонії та виконує активну формуючу роль. Якщо стан відсутності подібного механізму в українських умовах сьогодні буде тривати і далі, то це може надзвичайно негативно вплинути на політичне майбутнє всієї країни чи навіть регіону [10].

ЛІТЕРАТУРА

1. Події в Україні розвиваються у правильному чи неправильному напрямі? [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.gazumkov.org.ua/ukr/poll.php?poll_id=66 – 14.09.2012 р.
2. Вебер М. Покликання до політики // Вебер М. Соціологія ; пер. з нім. О. Погорілий / М. Вебер. – К. : Основи, 1998. – 696 с.
3. Фрейк Н.В. Політична харизма: версії та проблеми / Н.В. Фрейк // Социс. – 2003. – № 12.
4. Грамши А. Тюремные тетради. Т. 1 / Грамши А. – М. : Политиздат, 1991.
5. Белевцева С.Н. Распространение демократии американского образца в конце XX века: мессианизм, традиции, защита собственных интересов / С.Н. Белевцева // Научный журнал Курского государственного университета. – 2012. – № 3 (23). – Т. 1.
6. Эксперт: Янукович не знает, на какой идеологии построить авторитаризм [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://news.zn.ua/articles/64439> – 3 вересня 2010 р.
7. Femia J. Gramsci's Political Thought: Hegemony / J. Femia // Consciousness and the Revolutionary Process. – Oxford : Clarendon Press, 1981.
8. Лакофф Д. Метафоры, которыми мы живем / Д. Лакофф, М. Джонсон. – М., 2004.
9. Будаев Э.В. Современная политическая лингвистика / Э.В. Будаев, А.П. Чудинов. – Екатеринбург, 2006. – С. 59-71.
10. Латынина Ю. Грузинская оппозиция сделала то, что не смогла сделать российская армия / Ю. Латынина // Новая газета. – 2012. – № 3 (112), 03 октября.

В.Д. Бородин, О.В. Кирницкий

Политическое лидерство и процесс становления состояния гегемонии в обществе XXI века: мировой опыт и Украина

В статье, на основе нового видения теории гегемонии А. Грамши, с точки зрения, адекватной политическим процессам XXI века, рассматриваются процессы политического лидерства. Одновременно данная работа и ее методология является привязанной к ряду других политологических категорий в современном обществе, таких как дискурс, класс-гегемон и т.д., что существенно расширяет спектр практического применения выводов данной работы.

V.D. Borodin, O.V. Kirnitsky

Political Leadership and the Process of Hegemony Becoming in the Society of the XXI Century: International Experience and Ukraine

In the article, the processes of political leadership are considered on the basis of a new vision of the theory of hegemony by A. Gramsci, from the perspective, which is adequate to political events of the XXI century. At the same time, the given work and its methodology is connected to several other categories in modern society, such as discourse, class-hegemon, etc., which greatly expands the range of practical use of the findings.

Стаття надійшла до редакції 05.11.2012.